

Keywords: cybercrime, information society, the criminal law to ensure the information society, security of information space, the transformation of crime.

ТКАЧУК І.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛІЗІЇ ЯК ОКРЕМОГО ВИДУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИ- МІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

УДК 343.2.01:343.13(477)

Актуальність. Законодавство України є високоорганізованою цілісною системою, якій повинні бути притаманні такі ознаки, як точність і несуперечність усіх її елементів. Слід зазначити, що на сьогодні зміни в законодавстві спричинили збільшення і виникнення невідомих раніше колізій правових актів. У зв'язку із цим необхідне теоретичне осмислення причин виникнення, шляхів усунення і подолання цих протиріч. Звичайно, досконалої системи законодавства, позбавленої колізій загалом і колізій правових актів зокрема, бути не може. Поява у сфері правового регулювання суперечностей неминуча через природний розвиток суспільних відносин. Але в Україні причини виникнення правових колізій характеризуються низкою обставин, таких як незавершеність правової реформи, невисока якість нормативних актів, що приймаються та ін.

Постановка проблеми. У судовій практиці при вирішенні конкретних справ виникають такі ситуації, коли виконання приписів процесуальних норм тягне за собою порушення норм матеріального права і навпаки. Проте кримінально-процесуальним законом не передбачено, як повинен діяти в таких випадках суд. У результаті, зустрічаючись з подібними колізіями, суди чинять по-різному, але в більшості випадків судова практика надає перевагу процесуальному закону.

На наш погляд, якщо з якихось причин виникає колізія між процесуальним і матеріальним правом, то повинна діяти певна субординація юридичних норм, ніщо не повинно заважати здійсненню правосуддя чи викривляти суть справи.

Важливість цієї проблеми привертала увагу багатьох відомих науковців. Вона досліджувалась у роботах С. Алексєєва, В. Андрейцева, Ф. Бурчака, М. Власенка, Д. Гончарова, П. Євграфова, А. Зайця, О. Зайчука, М. Козюбри, В. Копейчикова, В. Кудрявцева, М. Марченко, М. Матузова, О. Мироненка, О. Мурашова, З. Незнамової, Н. Оніщенко, В. Опришка, П. Рабіновича, В. Селіванова, В. Сіренка, О. Скакун, В. Тація, Ю. Тихомирова, Ю. Тодики, І. Усенка, Ю. Шемшученка та ін.

У вітчизняному правознавстві причини виникнення колізій правових актів поки що висвітлені частково, в основному з позиції того, що колізія руйнує єдність правового регулювання, внутрішню узгодженість системи права, негативно впливає на правову політику, що проводиться в державі, породжує протиріччя в правозастосуванні. Зазначене зумовлює необхідність загальнотеоретичного аналізу питань щодо змісту, видів, шляхів виявлення та подолання колізій у законодавстві.

Виходячи з цього, **метою** даної статті є дослідження поняття колізії як окремого виду взаємозв'язків кримінального та кримінально-процесуального права, визначення причин їх виникнення, а також розробка практичних рекомендацій, спрямованих на їх подолання та усунення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз спеціальної літератури дає підстави стверджувати, що на сьогоднішній день у юридичній науці не склалося єдиного уявлення про колізії, фахівці для позначення одного явища використовують різні синоніми цього слова: протиріччя, конфлікти, конкуренція, спір, зіткнення, протилежність, розбіжність, розходження, антагонізм, неузгодженість, суперечність та інші. На думку М. Панова, "в науці використовуються різні поняття стосовно проблеми колізій в праві. Мова йде про колізії, протиріччя, конкуренцію норм, конкуренцію законів. В деяких випадках ці поняття протиставляють. Думаю, що і колізіям, і конкуренції законів загалом властива найбільш характерна ознака. Це внутрішнє протиріччя" [1, с. 28].

Термін "колізія" (*lat. collisio*) походить від латинського "collido" та означає зіткнення протилежних поглядів, бажань, зацікавлень [2, с. 535].

На думку Ю. Тіхомірова, юридична колізія – це протиріччя між існуючим правовим порядком і намірами та діями з його зміни. Відбувається свого роду порівняння цього домагання або з правопорядком, що діє, або з принципами права. Учений вважає, що пропонуване визначення юридичної колізії містить пильше і системніше розуміння цього явища [3, с. 178]. Традиційне трактування юридичної колізії як зіткнення норм не зникає, але з єдиної і універсальної стає одним з аспектів поняття.

М. Баглай називає колізіями протиріччя між нормами [4, с. 260], а С. Алексєєв вважає, що це зіткнення актів у зв'язку з їх дією на тій або іншій території, з компетенцією правотворчих органів і часом видання актів [5, с. 76].

На думку В. Шебельського, колізія – це "суперечність між правовими приписами відповідних актів, що виявляється у відмінностях у процесі регулювання аналогічних суспільних відносин, а її суть полягає в тому, що це суперечності лише між кількома правовими актами, що регулюють подібні відносини, але пропонують різні за змістом і формою шляхи регулювання" [6, с. 156-157].

Таким чином, автори мають єдину точку зору в тому, що колізія – це: 1) протиріччя; 2) між окремими нормативними правовими актами чи їх нормами; 3) що прийняті одним або різними суб'єктами правотворчості; 4) регулюють одні і ті ж або подібні (суміжні) суспільні відносини; 5) пропонують різні шляхи регулювання; 6) застосування кожного з них дає різний, зокрема протилежний результат; 7) солідарне або субсидіарне застосування суперечливих правових актів неможливе.

Погляди науковців мають розбіжність лише щодо одного питання: колізія – це протиріччя тільки між різними нормативними правовими актами або і між їх нормами.

Розглянемо види колізій. Слід зазначити, що класифікація видів колізій проводиться за різними підставами. Якщо розглядати класифікацію колізій з позиції системи права, тоді можливо виділити міжправові, міжгалузеві та внутрішньогалузеві колізії.

Міжправові колізії виникають між нормами права, які належать до різних правових систем. Особливість цих протиріч у тому, що вони носять найпоширеніший, масовий характер і заподіюють інтересам держави й громадян найбільшу шкоду.

Міжгалузеві колізії представляють собою відносини, які виникають між приписами різних галузей права, таких як кримінальне, кримінально-процесуальне, кримінально-виконавче, конституційне, адміністративне та ін.

Внутрішньогалузеві колізії виникають між нормами права однієї галузевої належності.

З урахуванням заявленої теми статті розглянемо більш детально міжгалузеві колізії. На наш погляд, колізії – це один із видів взаємозв'язків, які виникають між нормами двох галузей права, а тому доцільно надати визначення цього поняття. Під міжгалузевими взаємозв'язками кримінально-правових та кримінально-процесуальних норм слід розуміти взаємодію нормативних положень кримінального та кримінально-процесуального законодавства про права і обов'язки суб'єктів суспільних відносин, що виникають в результаті скоєння злочину. Таку взаємодію необхідно враховувати при законодавчому конструюванні і вживанні норм названих галузей. Між галузями складаються такі функціональні зв'язки при яких зміна в нормах однієї галузі законодавства може викликати певну зміну в нормах іншої галузі. В цьому випадку виникають непогодженості у наслідок колізії норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства.

Колізії норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства, у свою чергу, це такі взаємозв'язки, при яких матеріальні і процесуальні норми кримінального законодавства суперечать один одному в регулюванні одного фактичного відношення [7, с. 11].

Для вирішення питання про причини виникнення колізій між кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством слід розглянути ознаки колізій. Колізії: 1) є відносинами, що виникають тільки між нормами права, закріпленими в законодавстві; не можуть утворюватися між нормами, вираженими в інших джерелах права, а також між нормою права й актом її тлумачення, між актами тлумачення; 2) є відносинами між нормами, що виникають з приводу регулювання одних фактичних обставин; 3) утворюються тільки у випадку регулювання фактичних відносин принаймні двома нормами права; 4) існують за наявності двох або більше реально чи формально чинних норм. Норми не чинного юридичного акта (тобто скасованого як фактично, так і формально, який при цьому не має дії чи зворотної сили) не можуть вступати в колізію з чинними нормами.

Від колізій правових норм слід відрізнити їх конкуренцію. У юридичній літературі висловлено кілька точок зору щодо співвідношення колізії та конкуренції норм. Перша група вчених вважає, що колізія є частиною конкуренції (В. Малков, С. Сауляк та ін.) [8, с. 87]. Друга група юристів розглядає конкуренцію як частину колізії (А. Чеданцев, Н. Власенко та ін.) [9, с. 60]. Третя дотримується думки, що конкуренція та колізія – тотожні поняття (З. Незнамова та ін.) [10, с. 15]. Четверта впевнена, що колізія та конкуренція – це різні поняття, ніяк не взаємопов'язані між собою (В. Кудрявцев та ін.) [11, с. 246].

Остання позиція видається найбільш обґрунтованою, оскільки в літературі доведено, що конкуренція кримінально-правових норм виникає тоді, коли одна, дві, три і більше норм регулюють ті ж самі тотожні суспільні відносини, лише з різною мірою конкретизації, деталізації, об'єму тощо. Це, як правило, норми різної юридичної сили та рівня.

Слід звернути увагу на те, що, окрім поняття колізії, виокремлюють термін колізії в законодавстві, під якими розуміють суперечності або розбіжності між приписами нормативно-правових актів, що регулюють однакові правові відносини і виявляються в процесі їх застосування компетентними органами і уповноваженими посадовими особами [12, с. 140].

Виділяються такі причини породження колізій в законодавстві, як недосконалість законів, судові помилки, довільне тлумачення Конституції й інших нормативно-правових актів, вихід окремих державних органів за межі своєї компетенції.

Серед причин законодавчих колізій передусім слід виділити недоліки законотворчої діяльності в Україні, до яких віднесено невиправдану поспішність підготовки і прийняття законодавчих рішень. У зв'язку з тим, що підготовка проекту розробниками проводиться у невеликі чітко встановлені строки, виникає проблема збору необхідних підготовчих матеріалів, проведення соціологічних досліджень, аналізу іноземного законодавства з відповідного питання, фінансового обґрунтування, відпрацювання формулювання майбутніх норм, проведення їхнього широко і кваліфікованого обговорення.

Також слід відмітити, що колізія породжується самою системою права. До таких причин можна віднести різницю в часі прийняття правових інститутів і норм, регулювання суспільних відносин з урахуванням суттєво відрізняючих умов суспільного життя правовими інститутами і нормами, прийнятими в різний час; децю випереджаючий розвиток підзаконного регулювання тих суспільних відносин, які повинні бути врегульовані законодавчими актами, що призводить не лише до порушення принципів підзаконного регулювання, а й до створення умов щодо проблемності та суперечливості законодавства, прийняття законів з питань, які можуть бути врегульовані підзаконними актами; непродумане запозичення національним законодавством іноземних правових інститутів та норм без урахування особливостей національно-правової системи, культури та менталітету тощо.

Також ефективним способом вирішення проблем юридичних суперечностей є тлумачення, яке дає можливість виявити колізії в законодавстві, встановити зв'язок загальних і спеціальних норм, допомагає правильно зрозуміти сферу їх дії, коло осіб, на яких поширюється дія, зміст того чи іншого законодавчого терміна.

На підставі проведеного аналізу можна зробити наступні **висновки**.

Вченими не вироблено єдиного підходу до розуміння правового змісту колізій, що додатково свідчить про складність цього суспільного явища. Критичне осмислення ознак колізій дає підстави стверджувати, що вони є протиріччями між кількома правовими актами чи їх нормами, що прийняті одним або кількома

суб'єктами правотворчості. Колізії в законодавстві – це один із видів юридичних колізій правової системи України.

Колізії між кримінальним та кримінально-процесуальними правом є одним із видів взаємозв'язків, які виникають між нормами цих двох галузей.

Міжгалузевими взаємозв'язками кримінально-правових та кримінально-процесуальних норм є взаємодія нормативних положень кримінального та кримінально-процесуального законодавства про права і обов'язки суб'єктів суспільних відносин, що виникають в результаті скоєння злочину.

Вирішити проблеми колізій у законодавстві України можна заходами попередження їх появи. Серед превентивних або попереджувальних заходів проти виникнення колізій можна відзначити наступні: 1) прогнозування та планування нормотворчої діяльності; 2) вдосконалення законодавчої техніки; 3) проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів; 4) систематизація законодавства.

Усунення колізій правових актів у процесі правозастосування можливо досягти такими заходами як: 1) скасування одного (або декількох) колізійних актів; 2) внесення змін у нормативно-правовий акт; 3) прийняття нової норми (або нормативно-правового акта); 4) судовий розгляд.

Для усунення законодавчих колізій шляхом внесення змін необхідно: 1) виявити дійсне існування колізії; 2) визначити спосіб подолання колізії; 3) визначити, який орган буде вносити зміни; 4) визначити орган, який буде розробляти проект внесення змін; 5) розробити проект внесення змін; 6) прийняти проект внесення змін нормотворчим органом.

1. *Колізії в законодавстві України: проблеми теорії і практики / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23-24 жовтня 1995 р.). Вид-во "Генеза", 1996. – 122 с.*
2. *Словник ітичовних слів. - К.: Довіра, 2000. - 535 с.*
3. *Малков В. П. Совокупность преступлений: (Вопросы квалификации и назначения наказания). - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1974. - 307 с.*
4. *Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. - М.: Норма-Инфра, 1999. - 365 с.*
5. *Алексеев С.С. Государство и право: начальный курс. - М.: Юридическая литература, 1993. - 260 с.*
6. *Щебельський В.С. Колізія нормативних актів / Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. - К., 2001. - Т. 3. - 792 с.*
7. *Кваліфікація злочинів: Навч. Посіб. / За ред. О.О. Дудорова, С.О. Письменського.-К.: Істина, 2010. – 430 с.*
8. *Сауляк С.Ф. Проблема конкуренции уголовно-правовых норм: Дис. ... канд. юрид. наук. – М.: Академия МВД СССР, 1990. – 186 с.*
9. *Черданцев А.Ф. Системность норм права. - Свердловск, 1972. - 60 с.*
10. *Незнамова З. А. Коллизии в уголовном праве: Монография, Изд-во. 1994.— 284 с.*
11. *Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. — М.: Юридическая литература, 1972. 352 с.*

12. Гончаров Д.Ю. *Взаимосвязи и коллизии норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. - М., 2005. - 187с.*

Ткачук І.С. Загальна характеристика колізій як окремого виду взаємозв'язків норм кримінального та кримінально-процесуального права

У роботі досліджено поняття колізій як окремого виду взаємозв'язків кримінального та кримінально-процесуального права. Визначені причини їх виникнення та можливі напрямки вдосконалення законодавства.

Ключеві слова: колізія, конкуренція, міжгалузеві взаємозв'язки, міжгалузєва колізія.

Ткачук И.С. Общая характеристика коллизии как отдельного вида взаимосвязи уголовного и уголовно-процессуального права

В работе исследовано понятие коллизии как отдельного вида взаимосвязи уголовного и уголовно-процессуального права. Определены причины их возникновения и возможные направления усовершенствования законодательства.

Ключевые слова: коллизия, конкуренция, межотраслевые связи, межотраслевая коллизия.

Tkachuk I.S. The general notion of "conflict of laws" as the way of interconnection between criminal law and criminal procedural law.

The article is devoted to the term "conflict of laws", which defines the way of interconnection between criminal law and criminal procedural law. The reasons of occurrence of conflict of laws are researched, the ways for improvement of the effective legislation are formulated.

Key words: conflict of laws, competition, inter-branch links, inter-branch conflict of laws.

ФЕДОРАК Л.М.

СПІВВІДНОШЕННЯ ОСОБИ ВИННОГО ІЗ ОБСТАВИНАМИ, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ

УДК 343.211.3

Актуальність теми. Особа винного та обставини, що пом'якшують покарання, є загальними засадами призначення покарання. Зважаючи на те, що нормативно поняття ні першого, ні другого не визначено, крім того, перелік пом'якшуючих обставин не вичерпний, виникають проблемні питання визначення та співвідношення відповідних категорій.

Ступінь розробки теми. Над питаннями визначення особи винного та обставин, що пом'якшують покарання працювали Л.А. Доліненко, П.І. Карпель, О.Г. Колб, Л.Л. Крутліков, О.А. Мясніков, В.О. Навроцький, Т.І. Нікіфорова, В.В. Полтавець, Т.В. Сахарук, П.Л. Фріс, Г.І. Чечель, С.С. Яценко та інші. Однак питання співвідношення зазначених категорій у зазначених працях не знайшло одностайного вирішення.

Мета публікації є визначення критеріїв розмежування особи винного та обставин, що пом'якшують покарання.

Основний зміст. Станом на сьогоднішній день немає чіткого розуміння змісту особи винного. Вказану прогалину намагався заповнити Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 24 жовтня 2003 року із наступними змінами та доповненнями «Про практику призначення судами кримінального